

Politik sinema örneğinde anarşizm Anarchism in the example of political cinema

Gönderim Tarihi / Received: 25.10.2023

Kabul Tarihi / Accepted: 20.02.2024

Doi: [10.31795/baunsobed.1381374](https://doi.org/10.31795/baunsobed.1381374)

Alper KASIMOĞLU**1

Murat TAŞDAN²

ÖZ: Anarşizm kavramı, gerek toplumsal sisteme eleştirel yaklaşımı ve gerekse negatif anlam yüklenmesi nedeniyle uzunca bir süre gölgede bırakılmış; fakat düşünsel ve toplumsal etki nazarında diğer ideolojilerden azımsanmayacak derecede faal ve etkili bir dünya görüşüdür. Tarihi sürecin sosyal-politik olgularında, farklı alanlarda yapılan çalışmalarda ve düşüncenin ütopyik evreninde pek çok tesiri bulunan anarşizmin doğal olarak sinemayı etkilemediği de düşünülemez bir vakadır. Bu çalışmanın ilk bölümünde anarşist teorisyenlerin kavramsal yaklaşımları irdelenmiş ve dünyada tecrübe edilen anarşist etkinin topografyası anlaşılacak istenmiştir. İkinci bölümde odağa alınan ana başlıktan amaç ise anarşizmin sinema evrenine etkilerini görmek ve film örneklemeden yola çıkarak niteliksel göstergeleri ve ideolojik planını irdelemektir.

Anahtar Kelimeler: Sinema, Anarşizm, Filmler, Libertarias; 1996

ABSTRACT: The concept of anarchism has been overshadowed for a long time due to its critical approach to the social system and its negative connotations, but it is an active and influential worldview that is no less active and influential than other ideologies in terms of intellectual and social impact. It is inconceivable that anarchism, which has many influences in the social-political phenomena of the historical process, in the studies conducted in different fields and in the utopian universe of thought, does not naturally affect cinema. In the first part of this study, the conceptual approaches of anarchist theorists were examined and the topography of the anarchist influence experienced in the world was tried to be understood. In the second part, the main focus is to see the effects of anarchism on the cinematic universe and to examine its qualitative indicators and ideological plan based on the film sample.

Keywords: Cinema, Anarchism, Movies, Libertarias; 1996

** Sorumlu Yazar / Corresponding Author

¹ Dr. Öğr. Gör., Yalova Üniversitesi, Termal MYO, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, alperkasimoglu@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1753-8790>

² Kütüphane Görevlisi, Kayseri Büyükşehir Belediyesi, atsizturk666@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-2471-6930>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

Anarchism is a social term that explains different political thoughts and social movements that advocate the end/destruction of all kinds of social power, power, authority and hierarchy. The idea of anarchism is the rejection of all kinds of power and authority under all conditions and grounds. Classical anarchist ideas generally advocate voluntary interaction and self-government on the basis of social relations rather than centralized political authorities, private ownership of the means of production and economic institutions, and aspire/aim for a society characterized by freedom and autonomy. The term anarchy is used in the context of these ideas to express a society based on the voluntary interaction of free individuals and defends the idea that individuals and communities have a say in decisions to the extent they are affected. The basic principle of anarchism's thought is to oppose and not accept coercive institutions and socially based hierarchies, and anarchism also expresses a positive view of how a voluntary society would work. The most basic philosophy of anarchism is its opposition to traditional politics and statelessness is a fundamental principle. In anarchism parliament is a false institution, it is not the power of the people, so elections are unnecessary and you should not vote. Government is inherently evil, not because it is evil. Parties are not for the people, they are elements of the order.

Methodology

Qualitative research method was used in the research. A literature research was conducted, the data obtained were processed systematically and the appropriate ones were selected among the examples of anarchist-themed films in world cinema. The films were examined by subjecting them to content (dramaturgical and ideological) analysis.

Findings and discussion

Anarchy or "anarchic order" is often tried to be covered up with distorted representation that evokes negative meanings (violence, chaos and terror), as observed in both mass and mainstream film examples mentioned in this research; In other words, anarchism and criminal activity overlap with each other. The context of anarchism, violence and crime poses the challenge of unraveling a knot that is difficult to distinguish. The concept of anarchism addresses world views on life and questions their ideologized practices. It is difficult to put anarchist theories on the same level on a historical scale; because it contains individualist, social libertarian, ecological and anti-authoritarian initiatives. These theories are sometimes pacifist; But it also sometimes contained examples of actual violence. Anarchist strategy is ultimately a social practice, and the film camera is not indifferent to this phenomenon.

Anarchism, as a counter-cultural ideology at odds with many "isms", brings before us a history full of drama and tension with its complex, fluid and action methods of political discourse. Of course, in such a study, it is necessary to focus on the definitional repertoire of anarchism as a concept and anarchist pioneers; But this effort becomes intense and the need for limitation is inevitable in the eyes of the subject. For this requirement, instead of following a more classical and formal sequence, the thematic position of special cinema processes and anarchist film examples are considered as an opportunity to present a different perspective. Therefore, of course, touching on definitional considerations about "anarchism"; However, in this study, it is aimed to find and extract various theoretical approaches of anarchism among film styles and to contribute to the ability to analyze them.

Results and recommendations

The libertarian nature of anarchism and its desire for a return to a utopian, primitive society should be read together with its anti-state and brutally critical discourse towards modern capitalism, whether fascist or socialist. At this point, it would be unforgivable not to see that anarchism, like other ideologies, is effective in socio-political orientation, social movements and political events. Although there are some exceptional examples of anarchist film theory in terms of creating a film language that moves from the subject to society or examining the impact of the social on the subject, questioning the system, and touching on historical and current issues, it is a controversial film. It has the feature of being a fluid vein of political cinema. Anarchism-themed or anarchist film leaves vague steps towards creating a film theory based on the holistic narrative or thematic message within the narrative rather than the

cinematographic contribution of an anarchist; However, his mark on the cinematic journey continues uneraser.

The issue considered problematic in the research; It is the equation in which anarchist thought and cinema art are compatible and how this compatibility is reflected in film examples. For this reason, it is necessary to understand the level of representation of the basic references of anarchism in the movie universe and to present the necessary data. Approaching the cinematic universe on the basis of an anarchist worldview requires the creation of a dialectical framework and the smooth rotation of the panorama. In this research, the brief definitional dimension of anarchism and the approaches seen in cinema in general, "Bandits in Automobile; 1912" and "La Bande à Bonnot; 1968" was preferred for ideological analysis through film examples. The intersection of anarchist action and film representations leads the research to "what kind of anarchist film?" It leads to the question. The result of the examination of this referral; Most ideas and character representations of anarchism contain indicators that are closely linked to the "crime" narrative in the film universe.

Giriş

Anarşizm, siyasal anlamda Batı'da 18. yüzyıl sonlarında kendini göstermiştir. Bireyciliği ve insan özgürlüğünü en üst noktaya koyan bu dünya görüşü; toplumsal otorite, baskı, iktidar ve hiyerarşinin bütün biçimlerini ortadan kaldırmayı savunan sosyal-politik bir kuramdır (Barclay, 2010: 17). Anarşist kuramlar, toplumsal istikrar ve düzen için bir yönetici ya da yönetici sınıfının mecburi olmadığını iddia eder. Bu tanımlama, kavramı temellendirme noktasında yardımcı olsa da anarşizmin izah ve kavram içeriğini analiz etmek kolay değildir. Anarşist düşünceyi tanımlama güçlüğü, kavramın her türlü baskı, tahakküm, sınırlama ve kesinleştirmeyi reddeden öğretisi ve anti-dogmatik doğası nedeniyle (Marshall, 2019: 18). Anarşizm belirli bir dünya görüşünü esas alır; ancak sabit bir doktrin yapısı ortaya koymadığı gibi aynı zamanda pek çok farklı düşünce ve tepkiyi de içinde barındırmaktadır.

Anarşist düşüncenin ifade alanı, yani iletişim boyutu kapsama alındığında bu araştırmanın temel sorusu şudur: anarşizm ile sinema arasında ilgi-ilişki var mıdır? Soruya aranan cevap dâhilinde araştırma, anarşizm ve sinema etkileşiminde diyalektik bağlama önem vermektedir. Bu nedenle anarşizmin temel referanslarının film evrenindeki temsil düzeyinin sorgulanması ve gerekli verilerin sunulması önemsenir. Anarşizmin tanımsal boyutu ve umumi manada politik sinemada görülen temsili, anarşist film önermelerinin kesişimi, örneklem oluşturmada "ne tür bir anarşist film?" problemini araştırmanın önüne koymaktadır. Makalenin hedefi, bu soruya kesit aralayan, kısıtların ne ya da neler olduğunu ifade edici cevaplar bulmaktır.

Anarşist film diyalektiğinin ideolojik hâlde egemen sinema anlayışı ile meselesi olduğu varittir; fakat film üretiminin kalıplaşmış, geleneksel janrı, anarşist temsilin içeriği söz konusu olduğunda açık bir itiraz götürmez. Anarşist film yapımında film üretiminin kapitalist işleyimi eleştiri alır; ancak anarşist temsil kodlarının film anlatısına zerk edilme olasılığı da önemsenir. Pür anarşist sinemanın üretimden gösterim ağına kadar karışık, dikey ve yatay gereklilikler istemesi; mevcut egemen yapı dâhilinde anarşist film üretiminin zorluğu, alternatif film üretimi arayışlarını tetiklemiştir. Bu halde son 30 yıldır iletişim ağı teknolojisindeki gelişmeler "network based communication" ve dünyanın daha birleşik "entegre" hale gelişi ile kameranın özgürlüğü artmıştır. Böylece anarşist dünya görüşünün film evreninde kendini göstermesinin kimi yolları tartışılmaya başlamıştır. Bir filmin yahut kayda alınmış görüntünün sinematografik prensipleri ile film öyküsünün devlet-otorite karşıtlığı, bireysel özgürlük, üretim ilişkileri, mülkiyet ve ekolojik başlıklarla sorgulayıcı olması, anarşist filmi idealize edilen ölçütlerine yaklaşır.

Anarşizme değinen filmlerinin politik iletiler taşıması anlaşılır bir durumdur; fakat her anarşist tema içeren film, mutlak manada politik film örneği sayılamaz. O halde anarşik tema ve anarşist figürler üzerinden senaryosu ilerleyen dramatik veya belgesel anlatılar; auteur, tarihsel, sosyolojik, dramaturjik, psikanalitik ve ideolojik çözümlenmelere gereksinim duyar. Dolayısıyla konu araştırma için örneklenen "La bande à bonnot" (1968) filminde dramaturjik çözümlenme hedeflenirken "Libertarias" (1996)'da ise ideolojik çözümlenme yöntemi tercih edilmiştir. Analiz yöntemlerinin seçiminde ilk örneklem için film senaryosunun hikâye anlatısı ile yordanan vurgularını ortaya çıkarmak; ikinci örnek film "Libertarias" (1996) bağlamında ise anahtar kavram anarşizmin toplumsal hareketlerde faktörel, belirgin ve tarihi olgular içeren sosyolojik ve ideolojik etkisi ve filmin ideolojik analizini öne alışı hedeflenmiştir. İkinci film analizinde murat, anarşizmin tarihi-sosyal yansıması ve film gerçekliğinin analitik iz düşümünün İspanya İç Savaşı üzerinden anlaşılma istenmesidir. Haddizatında ideoloji, savaş dâhil, yaşam sahasının bütün pratiklerini kapsayan gerçekliktir ve konu ideolojik analiz olduğunda egemen sinema ile ideolojik göstergelerin irdelenmesi sınırlı kalmamaktadır. Hegemonya ile çelişik, eleştirel öğeler barındıran karşıt ideolojik yapımlar da bu sürecin tamamlayıcısıdır. Dolayısıyla bir filmde ortaya koyulmuş ideolojik analiz ve eleştiri; film üretiminin alt yapısı, kurgusu, film dilinin oluşturduğu (sinematografik) estetik seviyeyi anlamada fayda sağlamaktadır.

Konu incelemede anarşizmin çok boyutlu dünya görüşünün sinema evreninde gösterimi kimi sınırlılıklar barındırır. Özellikle pür ve ideolojik anarşist film skalasından veya kategorik bir janr havuzundan bahsedilmesi güçtür. Şiddet, savaş, nihilist yaşam veya illegal fiiller içeren film hikâyelerinde teorik ve bütüncül bir anarşizm çözümlenmesi aramak tabii olsa da sınırlar artmakta ve geçişkenlikler çoğalmaktadır. Anarşizm izleğinde beliren filmler ve sinematografik anlatı-kurgu (ses ve görsel etki),

tür kalıpların haricinde istisnai bir film dilinin ortaya çıkarmamakta ve böylece karşı hegemonyan söylemin içeriğini anlamak güçleşmektedir. Dolayısıyla anarşist izleği görülür filmlerin analizinde ideolojik göstergelerin niteliklerini ya da olası kırılmalarını belirleme ve diğer ideolojik-politik izmler ile farklılık eğilimlerine anlatı ve temsil olarak bakmak gerekir. Böyle bir çözümleme uğraşına sahiplik, bu makalenin akademik motivasyonunu oluşturmuştur.

Literatür taraması

Anarşizm

... Şu Paris şehrine bakın! Yüzyılların yaratısı, tüm bir milletin yaratıcılığının ürünü, yirmi otuz kuşağın emeğinin sonucu! Bu şehri güzelleştirmek, temizlemek, beslemek, insan aklının ürünü başyapıtlarla donatmak... için her gün çalışan bu şehrin sakini karşısında, tüm bunları yaratmış bu insanlar karşısında... Paris sokaklarını süsleyen sarayların bugünkü yasal mülk sahiplerinin hakkı olduğumu nasıl savunabiliriz (Kropotkin, 2005: 19)?

“Peki, ‘anarşi’ derken neyi kastediyorum; tabii ki de devletin yokluğunu” (Leeson, 2014: 16).

Leason’ından iktibas edilen cevap, kısa ve nettir; fakat anarşizm hakkında (Leason’ın da akabinde ifade edeceği gibi) kestirme bir sonuca varılamayacağı evvelen kabul edilmelidir. Örneğin anarşizm tarihinin anlatıldığı “Ni Dieu Ni Maître: Une histoire de l’anarchisme - Volume 1 - 1840/1945” adlı belgesel, şu anlatıcı/dış sesle sekansı aralar: “Her şey, ilk endüstriyel çalışma kamplarının gölgesinde, modern kent yığınlarının göbeğinde, yeni finans merkezlerine dönüşen eski sarayların dibinde başladı” (youtube.com, 10.08.2023a). Bu cümle, yorumla tevili şudur ki ideolojiler çağında anarşizm; diğer “izm”lere karşı en büyük meydan okumadır (Heywood, 2013: 209).

Anarşizmin nüvesi, devletin zora dayalı otoritesi olmadan toplumun örgütlenebileceği öğretisi olup, antik çağdan beri düşünsel yapılarda anarşist eğilimler görmek olasıdır (Miller vd. 1994: 26). Woodcook’a (1996: 14) göre kavramın kullanımında ikili bir anlam bulunmakla birlikte ilk alam, yönetilmeyi kabul etmek anlamında olumsuzken, ikincisi, yönetilmeye gerek olmadığı için yönetilmeme durumu olması nedeniyle olumlu bir anlama sahiptir. Kavramın anarşi ve anarşist olarak siyasi anlamda kullanımı ise Fransız ihtilaliyle birlikten olmuştur. Fransız devriminde serbestçe kullanılan bu terimler, tarafların karşıtlarına -muhaliflerine- ve genelde de Sol’da bulunanlara yönelttikleri olumsuz eleştiri, kimi zamanda küfür yerine kullanılıyordu. Bu süreç içerisinde Sol karşısında olanlar Sol’da kilere karşı hakaret etmek/kötülemek amacıyla kullanımından dolayı olumlu anlam göz ardı edilmiş ve bu durumda kavramın -yalnızca- olumsuz bir anlama bürünmesine sebep olmuştur. Zamanla bu husus “anarşi, anarşist ve anarşizm” sözcüklerinin olumsuz bir anlam ifade ettiği şeklinde okunmuştur/görölmüştür. Örneğin Türkiye’de 12 Eylül 1980 öncesi yaşanan toplumsal-politik olayların halk indinde nitelemesi: düzeni ve huzuru bozan “anarşik” eylemlerdir.

Bu halde “anarşizmi” isteyen (ki o kişi anarşisttir); devlet/otorite/erk ile belirli seviyelerde kendini bağlayan (örneğin faşizm veya devlet sosyalizmi gibi) ideolojik nazariyelerden temelde ayrılır hususlarına da değinilecektir. Hülasa “anarşizm” denildiğinde “anarşi” yahut “anarşik düzen” ile devlet ve benzeri yapıların tam anlamıyla ortadan kaldırıldığı toplumsal yaşayış formu anlaşılacaktır (Black, 2005-2006).

Kavramla ilgili pek çok tanım vardır. Örneğin Jason Wehling, anarşizmi şöyle tarif etmektedir:

Anarşizmin sözlük anlamı “kural tanımaz”dır. Kendini bu sözcükle tanımlayan ilk kişi, Fransız sosyalisti Pierre Joseph Proudhon’dur. O dönemde Sosyalizm, bütün anti-kapitalist görüşleri en geniş biçimiyle içinde barındıran bir terimdi. Anarşizm, Bakunin, Karl Marx’ın Enternasyonal İşçiler Birliği’nden (Birinci Enternasyonal) açıkça koştugu zaman, Sosyalizmden ve daha sonra da Komünizmden farklı bir anlam kazanmaya ve ayırt edilmeye başlandı (Wehling, 2019: 11).

Modern çağın sosyal, politik kavramları ve bunlara bağlı sistemler dolayımında konu edilmiş, tartışılmış pek çok terim bulunmaktadır: meselâ otorite, özgürlük, siyasal erk; hiyerarşi, eşitlik, kapitalizm; ücret, proletarya, genel grev, devlet gibi sayısız ıstılah, bunlara bir dizi örnektir. Yine değinilenler ve diğer kavramların karşısında dinamik, çoklu düşünce ve eylemleri kapsar halde politik, ideolojik içerimde anarşizm tarihi, karşıt politika ve ideolojiler ile mücadele tarihidir. Anarşizm tarihinin akıllarda kalıcı referans noktası ise hiçbir otoritenin olmadığı bir toplum durumunu tartışma götürmeyen savunumdur (Barclay, 2010: 13).

Rudolf Rocker'ın yorumuyla örtük bir sosyal sistem tasavvurundan farklı; çeşitli, göreceli yönü ve hatta özgürlük bahsinin çok boyutluluğu, anarşizmi geniş bir kapsama oturtmaktadır (Chomsky, 2013: 130). Barclay'e (2010: 14) göre bu yönlerde 19. yüzyıl Avrupa'sında ortaya çıkan anarşizm; kıtalarda özgürlüğün ve bireyciliğin en üst düzey ifadesi olmuştur.

Marshall (1999: 23) anarşizmin "anarchism" insanların doğal halleriyle, herhangi bir dış müdahale olmadan, birlikte uyum içinde ve özgürce yaşayacaklarını ileri süren felsefi ve siyasal mülhaza olduğunu vurgulamaktadır. Ekol anarko-komünist Kropotkin (2005: 51) ve diğer öncüler, ıstılahın otoritesizlik "an-arche" ilkesini bir yaşam ve davranış teorisi olarak ilkeleştirmiştir. Rocker gibi Marshall (1999: 23) sözlüğünde bu teorinin tanımı geniş ve serpilidir; fakat yine Marshall, Crowder (2007: 9, 10) ve Barclay'e (2010: 10) göre anarşizm; "yanılsama" veya "hatalı bir değerlendirme" ile "kaos"a manipüle edilmekte ve "kendiliğinden düzen" kurmanın sosyal-politik arayışı özelliği kapatılmaktadır.

Klasik anarşizm

Anarşist düşüncenin kökeni Sinop' lu Diyojen'den Antik Yunan'ın milattan önce 5. asır Siniklerine ya da Jean-Jacques Rousseau'nun "Du contrat social"ı ile İngiliz İç Savaşındaki tarımcı teolojik sosyalist Kazıcılar "Diggers" grubunun mücadelelerine dek aranabilir (youtube.com, 10.08.2023a; Heywood, 2013: 191). Ortak kabul, anarşist görüşün kimi emarelerinin William Godwin'in Siyasal Adalet Üzerine İnceleme (1793) "Enquiry Concerning Political Justice" adlı eserinde göze çarptığıdır (Heywood, 2013: 191); fakat kavram, Proudhon'nun doğrudan işareti ile politik manifesto haline gelir.

Proudhon'un (2017) can alıcı sorusu şudur: "qu'est-ce que la propriété" mülkiyet nedir? Bu soru ile Proudhon, kapitalist sistemin temeli olan mülkiyeti doğrudan "hırsızlık" ile itham eder. Proudhon, özel mülkiyete püriten bir reddiye getirmemiştir; fakat mülkiyet ve "tasarruf" arasında bir ayırım yapan ortaklığı savunmuştur. Küçük köylülerin, usta zanaatkarların bağımsızlığına ve müteşebbis yönüne ilgi duyan Proudhon, sömürüye kapalı ve toplumsal harmoniye dayalı mülkiyet idealini benimser (Porton, 2015: 7; Heywood, 2013: 200). Kooperatifçiliği ve faizsiz bankacılığı savunduğu için (Marshall, 1999: 604) çoğu Marksist ve kimi anarşistler tarafından görüşleri paradoksal ve "küçük burjuvacılık" sayılan (Porton, 2015: 7) Fransız öncü anarşiste göre devletin tahakkümünde uygulanan siyasal egemenlik, sermayenin ekonomik hâkimiyeti ve din (kilise) egemenliği esasta aynı kapıya çıkar. Zannın aksine "şiddet içermeyen" Proudhon'un düşüncelerini kolektivist anarşizm ilkelerine yordayan isim ise Mikhail Bakunin'dir (1998). Bakunin, devleti ve kapitalist tahakkümü ortadan kaldırmanın (ütopik) yolunu daha da sertleştirir ve bu mücadeleyi anarşist başkaldırı olarak ifade eder (Porton, 2015: 7; youtube.com, 10.08.2023a).

Bakunin, anarşist ideale göre burjuva toplumunda görülen politik-ekonomik olguları, sosyalist düşüncelerdeki farklılaşmayı ve devlet görüngüsünü irdelemiş ve bazı eleştiriler getirmiştir. Bu eleştiriler tartışmalar 1. Enternasyonal'den Paris Komünü ve Bolşevik Devrimi sonrasındaki sosyal-politik safahata dek geniş ve farklı bir yelpazede sürdürülmüştür.

Chomsky'nin (2013: 131) aktarımıyla Alman anarşist Rudolf Rocker, modern çağı; insanlık önüne yığımla mesele koyan ve politik yapıda gelişen otoriter baskının alan açtığı ekonomik sömürü düzeni olarak tanımlar. Marianne Enckell, sosyalistlerin dönem koşullarında (Rocker'ın değindiği gibi) sayısız sorun gündeme getirdiklerini tekrar eder: örneğin devrim yöntembiliminde üretim araçlarının kullanımı ve mülkiyet meselesi, miras hakkı, paranın yeri ve mübadele, kadınların rolü gibi başlıklar sayılabilir (youtube.com, 25.07.2023b). Bu meselelere bakışta sosyalist hareket farklılaşır; Marx ve Proudhon

arasındaki fikri ayrılık su yüzüne çıkar. Bakunin'in (komünizme giden yol) görüşü, Marksizm'in metodik/eylemsel yönelimini reddetmiştir.

Anarko-komünistler, ezilen işçi ve köylü sınıfların (belki) zaman zaman isyanlarla hak talebinde bulunsalar da nihai olarak sömürgecilerin her şeyi yaptıklarını iddia etmişlerdir. Bakunin'e (1998: 31) göre bunun sebebi, proleterlerin ayrı ülkelerde politik hayata (burjuva siyasetine) katılmalarıdır. Bakunin açısından nihai yozlaşma ile partileşme süreci aynıdır; örneğin Marksist partizanlığı eleştirmiş ve iki yol hariç, farklı seçeneğin olmadığını ileri sürmüştür: “ya düşmanla savaşılır ya da onunla birlik içinde olunur”. Dolayısıyla proleter dikte ve aracı devlet metodunu benimseyen Marksizm ile devlet aygıtını tek hamlede ortadan kaldırmayı amaçlayan Bakuninci anti-otoriter anarşist kuram arasındaki yarılma, sosyalizmdeki kritik eşiktir (youtube.com, 10.08.2023a) ve bu yarılmanın etkileri, sonraki devrimci mücadelelerde olgusal gerçeklik halini almıştır.

Wehling'e (2019: 11) göre anarşizm;

Bu fikir, üretim araçlarının özel mülkiyetinin ötesine geçmek konusunda Komünizme benliyordu, ancak ne çeşit bir toplum kurulacağı ve bu toplumun nasıl kurulacağı konusunda bu iki fikir birbirinden ayrılıyordu. Karl Marx'ın takipçileri, özellikle Lenin, kapitalizmi ezmek için güçlü bir devlete ve devrimci öncüye vurgu yaparken anarşistler çok daha liberter bir tutum içindeydiler.

Marx'ın yoldaşı Engels ise anarşistlerin yanıldıklarını ifade ediyordu; şöyle ki

Anarşistler şeyleri baş aşağı koyuyorlar. Proletarya devriminin devletin siyasal organizasyonunu ortadan kaldırmakla başlaması gerektiğini söylüyorlar... Fakat böyle bir anda onu yok etmek, yalnızca muzaffer proletaryanın yeni fethettiği gücün otoritesi sayesinde kuracağı, kapitalist hasımlarını baskı altına tutacağı ve mutlak zafer, yeni bir yenilgiyle ve Paris Komünü'nden sonra olanlara benzer kitlesel işçi katliamıyla sonlanmadan toplumun ekonomik devrimini tamamlayacağı organizmayı yok edecektir (Akt. Chomsky, 2013: 133).

Anarko-komünizm hedefe varma metodu, doğrudan ve aracısız şiddet (Marshall, 1999: 23) ile ilan etmiştir. Emekçiyi ürettiği refahtan mahrum eden (Kropotkin, 2005: 22) ve sadece imtiyazlı sınıflara mahsus özgürlük anlayışı ile ekonomik sömürü dayatan burjuva demokrasisi (Bakunin, 1998: 33) ile benzer yolları denemek, anarşistlere göre beyhude çabadır.

Anarşiyi pozitivist ilkede doğal ve fiziki evrim gibi beşeri değişimin sayısız tezahürleri arasında sayan Kropotkin (2005: 9) kolektivist anarşizmin Bakunin'den sonra ekol ismidir. “Kropotkin, Darwin'in evrim teorisini yeniden açıklayarak sosyal dayanışmaya biyolojik bir destek bulmaya çalışmıştır” (Heywood, 2013: 202). Bu teori, doğal seleksiyona değil, ortaklaşmanın tür gelişimine kattığı faydaya bağlıdır. Kropotkin'in anarşist teori çalışmaları, karşılıklı yardımlaşmayı irdelediği “Mutual Aid” adlı eserinde savladığı tarihsel “ilkel topluluk” tezi ile örtüşür (Porton, 2015: 11). Kropotkin'in düşüncelerinden mülhem, Barclay (2010: 9) antropologların etnografik araştırmalarında, tüm dünyada ve tüm zamanlarda devletsiz ve yönetimsiz sayısız toplum örnekleri bulduklarını ifade etmektedir. Kropotkin'e göre, Antik Yunan'da (site devletlerinde) ve Ortaçağ Avrupası'nda karşılıklı yardımlaşma gelişerek sürmüştü; fakat Roma geleneği, otoriter gelenek ve rekabetçi kapitalizm, bu süreci alt üst edilmiştir (Heywood, 2013: 24, 202).

Komünist-anarşizm, insan tabiatını değişik düzeyde işbirliği ve özveri eğilimleriyle ilişkilendirirken (Marshall, 1999: 342) din (kilise) ve devlete reddiye ile (Kropotkin, 2005: 16, 32; Crowder, 2007: 13; Barclay, 2010) kategorik açıdan devleti ve devletleşen tüm kurumları tenkit etmiştir (Bakunin, 1998: 22; Crowder, 2007: 13).

Kropotkin (2005: 32, 34) ve paydaşlarına göre devletin tüm organlarıyla ortadan kaldırılması gerekli en kötücül yapı olduğu kuşku götürmezdir. Örneğin Emma Goldman'a (1869-1940) göre devleti; “kulüp,

silâh, kelepçe ve hapisane” (Heywood, 2013: 194) ile eş anlamdadır. Devletin tensik araçları mahkemeler, kolluk güçleri ve hapisaneler; ancak insanları gerçekte olduklarından daha kötü hale getirir ve devlet ile aynı düzlemde görülen kiliseler de buna dâhildir (Kropotkin, 2005: 40). Dolayısıyla devlet (otorite) suç/ceza hükmünün uygulayıcısı olsa da türedi suçlar üretir mekanizmadır. Bu handikap, devrimci bir metaforla Kropotkin’e (2005: 39) göre meşaleleri yakarak (eylem) ve baltaları savurarak (şiddet) aşılacaktır.

Devrimler ve anarşizm

Paris komünü: 18 Mart 1871; Paris halkının hor görülen ve nefret edilen bir hükümete karşı ayaklanarak şehri bağımsızlaştırması ve kendine (halka) iade etme girişimidir (Kropotkin, 2009: 42). Bu girişim bizatihi, halk tarafından sürdürülmüş; ama akıbeti başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Arvich’e (1992: 13) göre 1871’in Paris’inde yaşanan devrimci kitlesel tepki, Kropotkin ve pek çok anarşist açısından gelecek idealinin temsilidir.

1871 Komününde Loise Michel, Bakunin ve diğer pek çok anarşist öncüler aktiftir. Devrimci halk ayaklanmasında 73 gün boyunca şehir kapatılmış, tapu kayıtları yakılmış ve bazı üst rütbeli askerler kurşuna dizilmiştir. Uluslararası İşçiler Birliği (1864) “1. Enternasyonel”de su yüzüne çıkan Marksist-Anarşist ayrımın etkileri hissedilmeden komün hareketiyle ekonomik ve siyasi özgürleşme beklentisi doğmuştur; fakat komün hareketi, 28 Mayıs 1871 ve sonrası “Kanlı Hafta” sürecinde Fransız ordusu tarafından sertçe bastırılarak, dağıtılmıştır. 1871 Paris Komünü, kimi anarşistlere göre şunu göstermiştir ki egemen sınıfa karşı misli ile cevap verilmeyen devrim hareketleri başarısızdır ve devrime giden yolda barışçıl beklentiler mümkün değildir (youtube.com, 10.08.2023a).

Meksika iç savaşı: Meksika (1910) iç savaşında taraflardan bir grup, anarşist ideolojiyi benimsemiş Flores Magon’un liderliğindeki “Partido Liberal Mexicano” (PLM) hareketidir (Wehling, 2019). PLM, Meksika’da büyük bir tarım reformu gerçekleştirmek isterken Emiliano Zapata ile yolları kesmiştir (youtube.com, 25.07.2023b). Anarşizm, köylülüğe taşıyıcı bir misyon atfetse de Barclay (2010) umumiyetle tarımcı topluluklarda anarşik rejim örneklerinin beklenmediğini ifade eder. “Bunun sebebi, tarımın, geniş toprakların sürekli olarak ekilip biçilmesini gerektirmesi; bu nedenle de bu önemli kaynağı mülkiyet olarak biriktirmek için bir teşvikin var olmasıdır” (Barclay, 2010: 117).

PLM’nin Meksika’da anarşist mücadelesi başarılı olamamıştır; anarşist devrime ulaşamamasının sebebi; anarşist prensiplerin uygulanmasındaki görüş ayrılıkları ve bu sonucu nihai iç çatışmalara dönüşümüdür.

Bolşevik devrimi: 1917 yılında, Avrupa sosyalizminin pek beklemediği yerde; ama yanı başı bir coğrafyada devrim rüzgârları eser. O coğrafya kadim Rusya’dır. Bolşevikler, çarlık rejimini yıkarken yeni devrim, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin (1922) kurulmasıyla tamamlanır.

Arvich (1992: 11) zorbalık yahut sömürü işletiminin var olmadığı anarşist toplum nazariyesinin pek yeni olmamakla birlikte anarşist eylemlilik ve hareket alanlarını Rus Devrimi ve İspanya İç Savaşı sırasında deneyimlediği ifade eder. Bu noktada tarihçi Jean-Yves Mollier’e göre anarşistler (çoğunlukta) Rusya’daki devrimci kargaşanın erken döneminde Bolşevik-Sovyet politikalarına karşı müspet tutum benimsemişlerdir: örneğin idam cezalarının kaldırılması, çalışma sürelerinin 8 saate indirilmesi gibi kararlar olumlu karşılanmıştır. Haddizatında Robert Graham, “Şubat Devrimi”nin anarşistlerin savunduğu devrim formuyla uyduğuna ifade eder (youtube.com, 25.07.2023b); fakat Chomsky (2013: 133) anarşistlerin, özellikle Bakunin’in “(...) yüzyılımızda ‘yaratılmış en kepaze ve korkunç yalan’ olduğunu söylediği ‘kızıl bürokrasi’ tehlikesine karşı uyarıda (...)” bulunduğunu da hatırlatır.

Bolşevik hareketin lideri Vladimir İlyiç Ulyanov Lenin’in düşüncelerinde “Marx’ın kapitalizmin ortadan kaldırılması ile ‘tam komünizme ulaşılması arasındaki geçici proletarya diktatörlüğü isteği (...)” (Heywood, 2013: 139) uyuşuyordu... Haddizatında “devrim”, Marx’ın düşündüğü halde; gelişmiş, sanayileşmiş (İngiltere, Almanya gibi) Batı ülkelerinde değil; Rusya gibi tarım toplumu olan ve nitelikli proleter kitlenin azınlıkta olduğu bir ülkede gerçekleşmiştir. Rus Devrim’i anarşistlerin istediği “devletsiz” idareye evrilmemiş; aksine, devrim ve Sovyet sistemi (Lenin sonrası) özellikle Josef Stalin

tarafından kuvvetlendirilen Komünist Parti'nin ve komünist elitlerin kontrolünde otoriter bir idare hâlini almıştır. Bu durum, anarşistler için sükûtu hayaldir.

Barclay (2010: 137, 138) bölgesel yahut ulusal seviyede anarşiyi tesis etme girişimi olarak (Kronştadt Komünü istisna tutulursa) Ukrayna'da yaşananları öne almaktadır. 1917 kargaşasında yaşanan bu girişim, Ukrayna'daki devrimci anarşist güçlerin lideri Nestor Makhno'nun Ukrayna kırsalında anarşist komünal fikirleri uygulama gayretidir. Makhno ve yandaşları, büyük çiftlikleri, tarlaları, hayvanları ve alet edevatı kamulaştırmıştır. Bölgede 100 ila 300 arası üyeden teşkil komünler kuran Makhno, ihdas edilen topraklarda komün üyesi beher kişiye kâfi ölçüde arazi verilmesini hedeflemiştir. Bu anarşist deneyim Rusya'nın içinde bulunduğu şartlar başta, anarşist kitlenin azınlıkta kalması, Makhno'nun 1921'de sürgün edilmesiyle akim kalmıştır. 1906'da yayımladığı bir broşür ile anarşizmi stratejik mesele sayan Stalin'in iş başına gelmesinin ardından Solovki sürgünleri ve Sovyet Gizli Polisi "ÇEKA"nın infaz rejimi, Sovyet-Rusya'da anarşistlerin yayın, propaganda ve örgütlenme yeteneğini ortadan kaldırmıştır (youtube.com, 25.07.2023b).

Bolşevikler, başta radyo olmak üzere çağın yeni ve potansiyel (kitle) propaganda aracı olarak erkenden algılanan sinemayı kullanmakta mahirdir. Burjuva düzenini ve (anarşistlerin bile bu derece ummadığı) "kara bayraklı" anarko-şiddeti kötüleyen propaganda taktikleri, kitle iletişim araçları üzerinden azami derecede faydalanarak işlemiştir.

İspanya iç savaşı: İspanya İç Savaşı (1936-1939 tarihleri arası) Cumhuriyetçiler "Halk Cephesi" ile General Francisco Franco liderliğindeki sağcı "Milliyetçiler" arasındaki iktidar mücadelesidir.

İspanya İç Savaşı'nın anarşist hareket açısından Avrupa'daki özelliği, anarşist-liberter kitleliliğin bu ülkede yeterli ve sağlam şekilde organize oluşudur. İberya Anarşist Federasyonu (FAI), Ulusal Emek Konfederasyonu (CNT) gibi anarşist, sendikalist ve kolektivist örgütler, özellikle Katalonya da güçlenmiştir (youtube.com, 25.07.2023b). Marshall'a (1999: 650) göre sendikalizm, 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında özellikle Fransa, İtalya ve İspanya'da siyasal açıdan etkindir.

Barclay (2010: 141) İspanya'da köklü ve anarşist (Bakuninci) bir geleneğin olduğunu paylaşır. Bu geleneğin gerek kentlerde gerek kırsal bölgelerde desteklendiğini ifade eden, yine Barclay'dir. İç savaşta anarşistler, Frankistlerden kurtarılan çoğu Katalonya bölgesine ait 800'den fazla kent ve köyde (Makhno tarzı) komünler ve özyönetim idareleri kurarak, buralarda kolektifleştirme pratiği denemişlerdir. Paranın kaldırıldığı komünlerde kiliselere ve din adamlarına müsamaha gösterilmeden çoğu kilise yakılmış, rahipler öldürülmüştür (youtube.com, 25.07.2023b).

İspanya İç Savaşı uluslararası ölçekte ideolojik ve politik mücadelelerin laboratuvarı gibidir; Frankistlerden Falanjistlere kadar (faşist) sağ eğilimli güçlere Alman ve İtalyan devletlerinin desteği de söz konusudur; keza Cumhuriyetçiler de Sovyet desteğini önemsemiş ve bu destek anarşistlerin ezilmesinde etken faktör olmuştur.

Amerika ve Avrupa kıtasından pek çok enternasyonal sosyalist, komünist ve anarşist, mücadele için İspanya'ya gelmiştir; ancak "İspanyol devrimi" olarak nitelenen liberter, sol ve anarşist mücadele, Francisco Franco'nun faşist bir rejim kurmasını engelleyememiştir (Barclay, 2010: 141). İspanya anarşizminin etkisini yitirmede faşist militarizm kadar, Stalinistler ile yaşanan, öldürücü iç mücadele etkilidir (youtube.com, 25.07.2023b); fakat anarşist felsefe ve pratiğin İspanya İç Savaşı ardından sönümlendiği iddia edilemez. 1956 Macaristan olaylarında ve Mayıs 1968 olaylarında anarşist etki açıkça görülür (Marshall, 1999: 24).

Anarşist mülâhazalar: bireycilik ve kolektivite

Anarşizmin bireyci ve kolektif mülâhazaları "liberal" ve "sol" politikte dönemin ruhuna göre fikri esintiler taşımıştır. Mesela liberal ekonomi merkezli aşırı uç anarşizm, serbest piyasa ilkelerinin egemenliği adına devletin etkisini budamayı (Marshall, 1999: 23) pekâlâ gaye ediniyordu... Bireysel özgürlük karşısında devleti "esas tehdit" gören monarşist liberteryanlar (Heywood, 2013: 101), bireysel özgürlüğe bir nevi üst-değer payesi vermişlerdir. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) yahut İngiltere

radikal sağ-liberalizm, bu sebeple devletin rolünü “anarko-kapitalist” metot ile minimize etme arzusunda olmuştur (Marshall, 1999: 457; Heywood, 2013: 205; Porton, 2015: 50).

Crowder (2007: 18) “1911’de The Times’in anarşistleri ‘birey adına, bireyin ne isterse yapması anlamında bir isyan hakkı’ talep eden insanlar (...)” olarak tanımladığını ifade eder. Şayet anarşizm bireyin dilediğini yapma özgürlüğü ise Crowder (2007: 18) “(...) kişisel bağımsızlık alanlarını sınırlandırmadan genişlemeyi teşvik eden bir doktrinin, yani klasik liberalizmin aşırı gelişmesi olarak (...)” anarşizmi düşünmenin mantıklı görülebileceğini ifade etmiştir. Örneğin ABD’de “bireyci” yaşam tarzı (diğer ifade ile Amerikanvari) gelenekler ile (19. yüzyıl sonlarında) kıtaya gelmiş Johan Most, Emma Goldman gibi göçmenlerin (Porton, 2015: 21) Avrupa’dan intikal ettirdiği fikirlerin araf noktası, türlü kafa karışıklıklarına yol açmıştır. Haddizatında ABD tarihi ile de ilintili anarşizmin bireyci yönü hem Amerikan felsefesi ile örtüşürülmüş hem bir taraftan Sovyet-Komünist tarzı yabancı ve yıkıcı bir ideoloji sayılmıştır.

Bireyci anarşizm ile kolektif-toplumcu anarşizmin özgürlük ve toplumsal karşılıklılık “mutualizm” savı arasındaki gerilimler, uç noktadadır (Bookchin, 2020: 159). Böyle olduğu halde bireyci anarşizm içinde bir yönelim rezistansı ifade eden Benjamin Tucker ve Murray Rothbard gibi anarko-kapitalistlerin kimi düşünceleri kapitalist devlet politikalarında pratize edilmiştir:

ABD’de özel hapisaneler ve özel mahkemelerde görülen davalar, hakem kararıyla çözülen sorunlar birçok eyalette başarılı bir şekilde kurumsallaşmıştır. İngiltere’de özel hapisaneler ve güvenlik acenteleri yaygınlaşmıştır, “Komşu Gözetlemesi (Neighbourhood Watch)” projesi gibi projeler kamu düzenini sağlamada polisin sorumluluğunu topluma transfer etmede yardımcı olmuştur (Heywood, 2013: 205-206).

Porton (2021) anarşizm tanımının serpilmiş kurumsal farklılıklardan ötürü zorluğunu kabul etse de geniş anlamda, merkezi olmayan; ama doğrudan eylem ve karşılıklı yardımlaşma lehine hem kapitalizmin hem de Sovyet tarzı komünizmin hiyerarşik dürtülerini reddeden “sol” yönelimi merkeze almanın doğru olduğunu savunmuştur. Keza Chomsky’de (2013: 148) anarşizmi “liberter sol” yelpazede düşünmeyi tercih edenler arasındadır.

Modern toplumun paradoksal süreçlerinde liberter-sosyal veya bireyci bir inşanın gerekliliği iddiası ve bundan sebep farklı düzey tartışmaların doğal sayılması gerekir. Tüm bunlar, mevcuttan farklı, katmansız, özgür birey veya toplum kavrayışını sağlama hedefini ifade etse de anarşizm hakkında teorik çözümlenelerde bulunan Alan Ritter, anarşizmin sınırsız özgürlükler bahşetmediğini; çünkü anarşistlerin özgür bir eylemin ahlaki açıdan “çok kötü” olabileceği ihtimalini çıkarsadıklarını savunur. Bu savunmanın dayanağı etik bir tartışmadan yürür ve insan, ahlâken, bilgi yönünden aydınlanmış olsa da ondaki yıkıcı kapasiteyi gizli ve idame eden bir varlık gibi değerlendirme eğilimine dayanır (Heywood, 2013: 196). Bu halde özgürlük üzerinde bir düzey kısıtlama ve bireyin toplumsal fikirler tarafından kontrol edilmesi, yani “toplumsal sansür” fikri kolektif anarşizmin önerisi olmuştur (Crowder, 2007: 19). Heywood’un (2013: 199) aktarımında “Bakunin’in (...) iddia ettiği gibi; ‘toplumsal dayanışma ilk kuraldır, özgürlük ikinci kural’...”

Barclay (2010: 16) pek çok mütalaaya rağmen hiçbir anarşist kuramcının entegre-kuramsal sistem sunmadığını; fakat anarşist teorilerin birey ve özgürlük, anti-devletçilik ve gönüllü işbirliğine dayalı bir sistem kurma isteğinde ortak kaygılar taşıdığını ifade eder. İlerleme ve gelişim açısından toprağı işleme; zanaat, teknik ve sanatsal faaliyetlerin (ki bu her nevi üretimdir) desantralize edilmesi; merkezi, hiyerarşik otorite ile değil, basitten girifte doğru komünal, federal, yerel ve kişisel önceliklerin devrede olduğu düzen ideali (Kropotkin, 2005: 52, 53) anarşizmin kuramsal öncülleri sayılmıştır. Heywood (2013: 200-202) anarşistlerin temsili demokrasi yerine doğrudan demokrasi vurgusunu ve âdem-i merkezîyetçiliği savunmalarını bu anlamda kabul etmek gerektiğini ifade eder.

Nihai özgürlüğü ve ortaklaşa faydacılığı, anarşi toplumunda mutlak değer sayan kolektif anarşistler; modern toplumlarda gelişen temsilî demokrasiyi seçkin, tahakkümcü, perdeleyici ve kitleleri baskıya boyun eğdirme hamlelerini saklayan bir yanılısama sayarak (Heywood, 2013: 59) özgürlüğün hiçbir

siyasal kurum ve işleyişiyle eşitlenir bağı olmadığı kabul etmektedir. Bunu yerine sosyallik, girişim ve işbirliği becerisi “güçlü eğilimler” tanımıyla öne çıkarılmıştır (Heywood, 2013: 89). Ortak uğraş, doğal düzeni koruma (yeşil anarşizm) yeteneği gibi ussal hasletlerin insanların bencil olma durumunu aşacağına dair etik-iyimser bir yaklaşım, söz konusudur.

Barclay (2010: 137) asrı kürede anarşist bireyciliğin veya anarko-komünizmin tesisi için harcanan gayreti az ve istisnai bulmaktadır. Muayyen bir bölgede, ülke sınırlarından içre, komünist veya kapitalist uygulamalar gibi anarşinin tesis edildiği kalıcı örnekler yoktur. Küçük ölçekli komünal deneyimler vardır; fakat bu deneyimler “ütopik” veya ortak niyete teşmil topluluk kurma cehdindedir.

Eylemli propaganda ve şiddet

Anarşizm, günümüzde büyük içtimaî siyasetleri tayin edici bir etki sağlamasa da liberter eğilim barındıran “sağ” veya “sol” politik eğilimlerde mevziler tutmaktadır (Heywood, 2013: 209). Haddizatında anarşist bir dalgalanma ve dinamizm süreklidir ve 19. asır sonlarından günümüze dek türlü anarşist mücadele stratejileri bir seviye tesirini hissettirir haldedir. Fransa, Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve sair ülkelerde görülen münferit veya örgütlü eylemlilikler, bu kapsamdadır.

Anarşizm tarihindeki önemli safahat “eylemli propaganda” doktrinidir. Eylemli propaganda pankart asmak, üretimi fiziksel halde bloke etmek veya pasif protestoya kadar farklı propagandist taktikler barındırabilir. İtalyan anarşist Errico Malatesta’nın 19. asır sonlarında geliştirdiği doktrinde sosyalist ilkeler eylemlerle onaylanmalı ve isyan, böylelikle propagandanın en etkili aracına dönüşmeliydi... Anarşist eylemlilik doktrininin ilk nüveleri, İtalya kırsalında mukim, okuma yazma bilmeyen kitleleri uyandırmayı amaçlayan yekinmeler halinde görülmüştür. Bundan istediği sonucu alamayan anarşist aktivizm, ikinci yol olarak “devleti savunmasız” gösterme eylemselliğini taktiksel aşamada öne itmiştir. 1890 ile 1901 yılları arası, özellikle devlet yöneticilerini hedef alan pek çok cinayet teşebbüsü ortadadır: İtalya Kralı Umberto, Fransa Cumhurbaşkanı Carnot, ABD Başkanı William McKinley ve İspanya Başbakanı Del Castillo saldırıları anarşist eylemlilik dairesinde düşünülmektedir (britannica.com, 29.07.2023). Haddizatında suikastların kamuoyunda olumlu etkiler bıraktığını iddia etmek güçtür; aksine, anarşizm, şiddet ve terörün ayrılmaz parçası halinde algılanmıştır. Heywood (2013: 207) kimi anarşistlerin şiddet ve devrimi eş güdümlü potansiyelle örtüştürdüklerini (terör, endişe atmosferi yaratmayı amaçlayan açık-gizli politik strateji) ve bu durumun 1970’lere kadar görece etkili anarşist bir dalga yarattığını ifade etmektedir. Heywood’un aktarımları olgunun bir yönünü yansıtır. Örneğin 1970’lerin Güney İtalya’sında evsiz binlerce İtalyan’ın apartman işgalleri, şiddet içerimli eylem olarak kabul edilemez.

Barclay’a (2010: 137) göre örneğin ABD’de “Kara Panter” benzeri şiddet politikası gütmeyen ve İngiltere’de ortak niyetli mütevazı anarşist topluluklar kurulsa da “bölgesel ya da ulusal seviyede anarşiyi kurma çabalarının iki örneği mevcuttur: bunlar, Rus Devrimi ile bağlantılı Ukrayna tecrübesi ve 1936-1939 İspanya İç Savaşı’ndaki liberter mücadeledir (Barclay, 2010: 145). Chomsky (2013: 149) tarihsel manada, anarşist ideallere yaklaşan ve anarşizmin ilkeleri üzerine inşa edilmiş (özyönetim, tarımın entegrasyonu, sanayi, hizmet, öz yönetime bireysel katılım) örneğinde ise İsrail toplumuna has bir topluluk yaşamı olan “Kibbutizm”i örnek verir.

Bookchin (2020: 161, 162) nitelemesiyle (2. Harb’in travmalı suskunluk döneminin ardından) asi 1960’lar sosyal hareketlerle patladığında bireyci (yaşam tarzı) anarşizm; karşı-kültür bileşenleri arasında popüler hale gelmiştir. 1980’lerde Stirnerci, bireyi mutlaklaştıran anarşist görüş, kimi yerde nihilizmle köprüler kurmuş ve düzensizlik “disorder” temasında her tür birlik ve ahlaki bakış reddedilmiştir. Gönül (2008: 19) kolektif anarşist geleneğin nihilist etkiyle örgütsüz, sorumsuz, bireyci ve her şeye karşı çıkan öğeleri reddettiğini ifade etmektedir.

Marshall’a (2019: 27-29) göre modern anarşist protesto (2. Dünya Savaşı’ndan bu yana) şiddet eğilimini azaltmaktadır; bu görüşün simetrik izahı şudur ki ya anarşist aktiviteler seyrelmiş ya da anarko-pasif eğilim giderek artmıştır. Postmodern iklimde anarşist eylemlik yine Henry David Thoreau’dan veya Tolstoy’dan ilham edilen kamuya açık sivil itaatsizlikten ödün vermez ve otoriteyle işbirliğinden kaçınır. Dolayısıyla otoriteye direnimde değerler dizisi değişikliği yoktur; fakat doğrudan “Devrim” ve

“Devlet”i yıkmak düsturu yerine özgür bölgeler, liberter kurumlar oluşturma gibi çabalar söz konusudur. Bilinci yükseltmek ve otoriteye meydan okumak için şiddete karşı pasif direniş, boykot ve grev; oturma eylemleri, işgaller, vergi ödememek gibi aktif direniş yöntemlerine kadar değişen çeşitli taktikler benimsenir haldedir.

Sinema politik: anarşik tema

“Yıkım arzusu yaratıcı bir arzudur” Mihail Bakunin (Arvich, 1992: 12; Porton, 2015: 9).

Sinemanın teknik, sosyal; ama estetik bir sanat dalı olduğu aşikârdır. Bu halde üretim, yayılım ve gösterim ilişkileri sinemayı politik, ekonomik ve toplumsal bir kurum haline getirmektedir (Jun, 2016: 7). Sinema kurumu, işleyim ağını otorite, toplum ve kültür endüstrisi ile tecimsel yapılarla çok boyutlu olarak teşmil etmiştir. Bu yapısal işleyim doğrudan ve dolaylı etkileşimi ise kaçınılmazdır. Yapısal analiz, film üretiminin ideolojik, politik, tür ve anlatı evrenini belirlerken iletişim tekniğinin bugün geldiği durumu hakkındaki kimi seviye çıkarsamalar da nevi karineler sağlamaktadır.

Sinemada politik emareleri orta ya da geç dönem sinema tarihinde değil; bilakis, daha yeni geliştirilmiş film selüloidinin ilk dönemlerinde aramak mümkündür. Örneğin İngiliz bir avukat, mucit ve aktivist olan Wordsworth Donisthorpe, 1890’da Trafalgar Meydanı’nı “kinesigraf” adını verdiği kaydedici ile filme alırken film ve sinemaya dair dünyada yazılmış bir hikâye henüz yoktur.

Vurgulamak gereken o ki İri’nin (2011: 3-4) aktarımında Stephen Herbert, Donisthorpe’u anti sosyalist görüşleri olan; fakat özgürlükçü ve bireyci anarşist olarak tanımlar. İngiltere’de sivil protestoların geleneksel alanı kabul edilen Trafalgar Meydanı’nı tercihleyen Donisthorpe’nin kuvvetle muhtemel, bu kısa filmi kaydetmeyi politik görüşlerinden mülhem bir amaçla yorumlamak gerekir. Yine Edwin S. Porter’ın sessiz sinemada dramatize ettiği (3 dakika 24 saniyelik) kısa filmi “Execution of Leon Czolgosz with Panorama of Auburn Prison” (1901); ABD Başkanı William McKinley’i süikastla öldüren anarşist çelik işçisi Leon Frank Czolgosz’un elektikli sandelyede idamını Amerikan toplumuna soğuk; ama intikam alıcı bir hazda seyrettirmiştir (youtube.com, 11.08.2023). Czolgosz’un başına gelenlerin sahnelenmesi dolayında erken dönem ABD sinemasına bakılırsa; Porton (2015: 30) Bolşevik şeytanların keşfine kadar anarşistlerin Amerikan sinemasının gözde siyasal nefret nesnesi olmayı sürdürdüklerini ifade eder. Gerçi Bolşeviklerin ve diğer (Kübalı, Cezayirli ve Çinli) komünistlerin “Anarchy” (1966) filminde olduğu gibi sinemasal çerçevede anarşistlerden hiçbir farkı yoktur; çünkü ana akım Amerikan sineması bu ayrıma gerek duymamıştır. Zamanla görmezden gelinen yahut “avanakça işler yapan birileri” olarak tanımlanan anarşistler, ABD sinemasında hicvedilseler de “anarşist tehlike” ikaz butonu hep aktif kalmıştır.

Sinemada radikal-anarşist göstergelerin keşfinde tür anlatılar ve genellikle ana akım filmlere ara ara serpiştirilmiş ideolojik-politik göstergeler veya biçimsel emareler (Newton, 2016); dram, tarihi dram, komedi, macera, biyografi, savaş ve kurgu-bilim tür içinde (anarşist, anarko-komünist, anti-kapitalist, bireyci-anarşist ve isyancı temalar) az çok görülür. Haddizatında esas mesele ise Horkheimer ve Adorno’nun vurguladığı gibi “ana akım” veya Hollywood sinemasının bir ürün ve ideolojik aparat olarak oynadığı çifte roldür. Filmler, belli arzuları tatmin eder ve pek tabii yeni arzular üretir; işbu arzuların düzeni kitleleri yönlendirir; sonuçta kapitalist hegemonyanın süreklilik içinde kuvvetini koruması böylece sağlanmış olur (Jun, 2016: 37). Haddizatında eleştirel film de dâhil “(...) kapitalizmin en fevkalade özelliklerinden biri muhalefeti hazmetme ve metalaştırma yeteneğidir” (Jun, 2016; 41).

Roe (2017) filmin tepki evreni ile seyirci arasındaki biteviye çekişmenin bir sonucu olarak sanat formunun sürekli değiştiğini ve geliştiğini ifade eder. Sinemada her çağın kazananlarını ve kaybedenlerini nihayetinde kitle zevki belirler; fakat Roe’ye göre zamanın devinimi ve toplumsal revizyon, bu sabitenin değişkenleridir. Film evrenindeki teknik beceri, ustalık; filmi hemen hemen herkes için erişilebilir hale getiren teknolojinin sunduğu imkânlar ve dağıtım-gösterim işleyişinin değişmesini Roe, oyunun daha demokratik hale gelmesi olarak yorumlamaktadır. Bu nazarda Hollywood hiyerarşisi (ana akım) sinema işleyimine karşı “bağımsız sinema” çalışmalarının ve İngiltere örneğindeki gibi “exploding cinema” (Newton, 2016) manifestosunun bir anlamı oluşmaktadır. Dolayısıyla bir film yönetmeni, bugün, ideolojik ve toplum-politik yönelimden hareketle film tematiğini

kurgulamakta (ideolojik ve teknik seviyede) görece daha özgürdür. Burada kasıt (zorunlu halde) film aracılığıyla politik ya da toplumsal bir anlatıya vurgu değildir; esasta medyanın işlevsel gelişimiyle alakalıdır ve en beklenmedik yerlerde kitle iletişimi artık mevcut haldedir (Roe, 2017).

Sanatsal üretim (sinema) nihayetinde estetiğe ve estetik seviyenin derecesine göre niteliksel anlam kazanmaktadır. Bu durum bir farkındalık oluştursa da “tecrübe edilen deneyimler sosyal-politik öncelikleri geri plana iter” anlamında tevیل edilemez. Toplumsallık öyle ya da böyle film üretimini pekiştirir, tanımlar. O halde bir filmin radikal-politik eleştirisi veya sanat gücünde yaratımı (Jun, 2016: 39) mevcut şartların doğasıyla yakından ilişkilidir. Örneğin İspanya İç Savaşı’nı ele aldığımızda Aragon’da verilen mücadelenin kadrağı (youtube.com, 25.07.2023b) sanatsal itkiden ziyade, İspanya’nın dönem şartlarındaki sosyal-politik düzlemini nedensellik bağlamında öne iter. Sinemaya dair politik (örneğin anarşist) anlatı, bir anarşist figürün veya anarşik mizansenin alıcıda biçimsel tamamlayıcılığının gücü ve anarşizmi kavramaya veya kavramsallaştırmaya müzahir yapı sunuyorsa, bu takdirde sinemanın bir anarşist film kümesine sahip olduğu (Newton, 2020) iddia edilebilmektedir.

Filmsel anlatı: anarşizm ve anarşistler

Film tarihinin (kurgusal-belgesel) politik renkler taşıyan prototip çalışmaları, sinemanın erken döneminden nevi karineler sunarken işbu filmlerin ve sonrası film yapımlarının tenkit edilir pek çok yönü bulunabilir. Bilhassa anarşist felsefenin politik bir hedef haline gelmesiyle oluşturulmuş akıl dışı, şiddet sever (bomba atan, ortalığı tahrip eden ve suikast düzenleyen) anarşist imajı (Porton, 2015: 22); basit, ilintili, ilintisiz; ama ilk tesir edici meselesidir. Kanonik olmayan anarşist felsefe, kapitalist işleyimin hışmını üzerine çektikçe “komplocu”, “ötekileştirici” kimliği üzerinde bulmuştur.

Porton (2015: 23, 24) dönemin çağdaş Avrupa’sı bir tarafta, Amerikan filmcilik ideolojisinin anarşist felsefeye ve bu felsefeden neşet eden figürlere karşı asimetrik bakışını aktarır. Örneğin Griffith’in 1909 tarihli “The Voice of the Violin” filminde nahif Alman göçmen müzisyen Herr von Schmitt, fakir ve aşkına yanıt alamayan “bomba sever” sabotajcı bir anarşiste dönüşür (Porton, 2021); fakat son anda yapmaya hazırlandığı fenalıktan bir ilham ile kurtulur. Schmitt’i komünist-anarşist yapan sebepler; azgın çevresi, fakirliği ve melankolik halidir. Griffith’e göre sağlıklı duygu, insanı anarşist veya komünist olmaya sevk etmez; ancak aksi ve hastalıklı haller istisnadır.

Elbette bu gömleği giymek istemeyen anarşist felsefenin kimi sinematografik göstergeleri de yok değildir; ama Avrupa merkezlidir. Örneğin 1913-1914 yıllarında aktif olan Fransız militan/liberter film kooperatifi “Le Cinéma du Peuple”nin 1. Dünya Harbi öncesi çalışmaları; savaşı, şovenizmi, burjuva ahlakını ve alkolizmi hedef alan anarşist bir manifesto taşır. Sömürücülerin Kurbanı “Victime des Exploiteurs”, Zenginlerin Keyfi “Plaisir des Riches”, Yoksulların Acıları “Souffrance des Pauvres”, Mannoni’ye göre (dönemin gazete yorumları dâhil) sembolik anlamda kapitalist düzene ve sermayeye yönelik güçlü suçlamalar yöneltmiş filmlerdir.

Erken dönem sinematografik göstergelerde şiddet, anarşizm ve devrimcilik; karmaşık, bilinçsiz, indirgemeci hâlde ala bula iken (1936-1939) İspanya İç Savaşı’na dek bir filmde anarşist eğilim ve teorik bakıştan (tüm manada) dem vurulamaz; fakat Jean Vigo’nun filmi “Zero for Conduct” (1933) burada istisnai bir örnek teşkil eder. Vigo’nun radikal filmi, isyancı çocukların bir araya gelmesiyle baskıcı ve bürokratik okul idaresine karşı çıkışının lirik sahnesidir. Porton (2021) mutlak/dogmatik etiğe karşı çıkan anarşist ahlakın esasını oluşturan otorite karşıtı eğitim vurgusunun Jean Vigo’nun yapıtında kısa, öz; şiirsel duyarlılıkla isyankâr coşkunun konkre edildiği bir sinema harikası olarak filmsel anlatıya yansıtıldığı görüşündedir.

İspanya İç Savaşı’ı esnasında kayda alınan belgesel-film örnekleri (slogan afişleri, komünal araçlar, cephe hareketleri ve yapısal kurulumu çerçeveleme) imgelem bir başarıdır (Newton, 2016). İspanyol anarşist örgüt: Federación Anarquista Ibérica’nın (FAI) Makhno’dan ilham alan Buenaventura Durruti önderliğinde Aragon Cephesi’nde verdiği faaliyetleri aktaran belgesel filmler, bu nevi örneklerdir. Anarşist “Sindicato de la Industria del Espectáculo Films”in (SIE Films), kayda aldığı Bujaraloz komünündeki hasat toplama işi, Siétamo kasabası sakinlerinin anarşist milisleri muhabbetle

karşılımları, anarşi komünlerinin oluşumunu gösteren sekanslar, belgesel sinema açısından verimli örneklerdir (archivo.cnt.es, 16.08.2023).

1940'lar ve 1950'ler sinemada kısmen muhalif-eleştirel çalışmaları işaret etse de anarşist temadan öte; 2. Dünya Savaşı ikliminde anti-nazist, Amerikan "Büyük Buhranı"nu konu alan veya Meksika ve İspanya iç savaşlarına değinen filmler belirgindir. Charlie Chaplin'in siyasi hicvi "Büyük Diktatör, 1940'dan sonra Avrupa sürgününde yönettiği "A King in New York" (1956) ise Mc-Carthy avına eleştiri getiren ve bir nebze anarşizan tepki içerir, orta dönem muhalif film çalışmaları arasındadır.

1960'larda anti-oteriteryan ilginin (Porton, 2015: 73) ve "sol" eğilim rüzgârlarının 1970'lerde devamı ve bunun sinemaya etkileri daha barizdir. Kimi film örnekleri şunlardır: "The Wall" (1967), "if" (1968), "La Bande a Bonnot" (1968), "Eros Plus Massacre" (1969); radikalizmin şehitlerine saygı sunan "Sacco ve Vanzetti" (1971) (Porton, 2015: 73); "Aziz Michael'in Horozu Vardı" (1972), "Tout Va Bien" (1972), "Aşk ve Anarşi" (1973), "Patagonya'da İsyan" (1974), "Büyük İskender" (1980). Bu filmlerin çoğunda: iç savaş, anarşizm, idam cezası, isyan, düzen karşıtlığı ve illegallite tematik anlatının doğasını oluşturur.

Anarşist teorinin ve anarşist figürlerin kurgu-dram/belgesel film evreninde izleri genellikle Fransız, Amerikan, İtalyan, İspanyol ve İngiliz sinema üretiminde görülmektedir. Örneğin "Kaptan Fantastik" (2016); anarko-ilkel, yabana dönüşün "is for rewild" ve Bookchin'in kuramlaştırdığı "yeşil anarşi"nin medeniyeti reddeden kasıtlı topluluğu "intentional community" içinde uyumlu ve kolektif sorumluluğu işler. Kaptan Fantastik, mülkiyetin aidiyetsiz ve ekolojik dengede sunuma uygun halde gösterimidir ve film, mizahi-dram (portmanteau) anlatının türsel özelliği ile içli dışlıdır. Keza Kolombiyalı yönetmen Sergio Cabrera'nın "Salyangozun Stratejisi" (1993), Peter Watkins'in "La Commune (Paris 1871)" (2000); James McTeigue'in ilk uzun metraj filmi "V for Vendetta" (2005), Charlie Siskel'in "Amerikalı Anarşist" (2016) belgeseli ve Güney Koreli yönetmen Bong Joon-ho tarafından yönetilen "Okja" (2017) bu kapsamda nazar edilecek film örnekleridir. Sayılan çoğu filmlerde anarşist vurgu hâkim olmakla beraber, anarşist efektin tecimsel sinemada politik ve sosyal dalga boyu ile doğrusal ve güncel etkileşim halinde olduğu unutulmamalıdır.

"La bande à bonnot" (1968)

Philippe Fourastié'nin yönettiği ve Bonnot Çetesi'ni senaryo eden film; 1968 yılında Fransa'da gösterime girmiştir. Bir anarşisti ve onun soygun çetesini anlatan ilk film ise Victorin-Hippolyte Jasset'nin 28 dakikalık kısa metrajlı Haydutlar Otomobilde "Bandits in Automobile" (1912) (youtube.com, 16.08.2023) adlı siyah beyaz filmidir (Junya, 2019). Jasset'nin ve Fourastié'nin film karakterleri, "Bonnot" müstear lakabıyla bilinene "Le Bourgeois" ve arkadaşlarıdır. Bu grup, 1900'lerin ilk on yılında Fransa'da anarşist-sendikalist hareket içinde bulunmuş, akabinde soygun eylemleri gerçekleştirmiştir.

Fransız anarşizminin geliştiği ve devrimci eylemliliğin stratejik-ekol yapılanması olarak kabul edilen anarko-sendikalizm (Heywood, 2013: 200) ile 1911-1912 yılları arasında Paris merkezli, illegal eylemler gerçekleştiren Bonnot Çetesi'nin (Mell, 2007; Crowder, 2007: 9) anarşist şiddet formuna uygunluğu, behemehâl tartışma götürür. L'Anarchie Dergisi'nin anti-otoriteryan fikirlerinden etkilenen ve gasp ettikleri otomobiller ile kendi anarşist eylemliklerini ortaya koyan Bonnot Çetesi, diğer yandan Porton'un (2015: 26) düşüncesine göre sinemanın gerilim-suç türüne esin vermiştir. Bu ilham, dramatize, hatta alt tür anlatıları şeytanlaştıran bir olgunluktur. Porton'un iddiası havai bulunamaz; çünkü Arthur Penn'in "Bonnie and Clayd" (1967), Philippe Fourastié'nin "La Bande à Bonnot" (1968), Jérôme Cornuau'nün "Les Brigades du Tigre" (2016) filminin esin kaynağı pekâlâ Bonnot ve Çetesi kabul edilebilir.

Jasset'nin "Haydutlar Otomobilde" filminin seyirciler tarafından gerçek Bonnot Çetesi ile özdeşimi, dönemin otoritesinde endişe gerekçesi olmaya yeterken bu sessiz film, Fransa'nın birçok şehrinde yasaklanmıştır; çünkü "Paris Komünü" nostaljisi halkın zihninde ıskat olsa da anarşist olsun olmasın illegal eylemler veya terör, egemen otorite nazarında doğrudan anarşizmle ilintilidir (Porton, 2015: 20). Yine Porton'un (2015: 41) "Fransızların 'anarşizan' suçlara ve patolojinin çekiciliğine karşı duyduğu

entelektüel sevdanın (...)" film evrenine örnekler halinde yansıdığı iddiası, Fourastié'nin filmi "La Bande à Bonnot; 1968" ile manidar bir bağlam kurulmasına da müsaade edecektir.

1968 yılını hususi kılan şudur ki Fransa tarihinde eksilmeyen devrim ruhu, geniş tabanlı sosyal reform talepleri ile yeniden dirilirken öğrenci protestoları, kaynayan meydanlar; işçi grevleri ve hararetili sokakları ile Fransa'da o yıllar, kargaşa iklimi hüküm sürmüştür.

Travers (2015) Bonnot Çetesi'nin tarihi gerçekliğinin bu filmde seri ve esnek şekilde kurgusal açıdan deforme edildiğini iddia ettiği halde "La Bande à Bonnot"u, ülkenin kaotik eşliğini haber veren yapım olarak selamlar. Pasifist anarşizmden kopuk, eylemsel propagandaya yönelmiş Bonnot Çetesi'ni soğuk ve sert bir film dili ile karakterize edildiği eleştirisi, göze çarpan ilk husustur. Ki Kopenhag'da tertiplenen "Uluslararası Anarşizm Sempozyumu"na eklemli 1979 tarihli "Birinci Film Festivali"nde adı geçen film, gerek tema gerek içerik bahsinde anti-anarşist ilan edilmiştir (Newton, 2016).

Bruno Cremer'in canlandırdığı ve (belki) İspanyol anarşist Francisco Sabate'ye soygunları ile ilham veren Bonnot, film düzleminde iç dünyasında kilitli; fakat bireyci-eylemsellikte fütursuz bir imajın temsilidir. Filmin açılış sekansında protesto eyleminde gördüğümüz ve radikal anarşist söylemin piri edasıyla nutuklar atan Raymond la Science karakterini canlandıran Jacques Brel, Bonnot Çetesi'ni berbat bir topluma saldıran ve bunun bedelini göze almış korkusuz illegalistler olarak yorumlar (youtube.com, 10.08.2023a).

Fourastié, film karakterlerinin hiç birini öne alıp kahramanlaştırmamaktadır. Film yönetmeni esasta çetenin bu yönüne sadık kalmıştır; fakat Bruno Cremer'in "Jules Bonnot" aksiyona alındığı sahnelerde anarşist-devrimci kimlikler giderek silinir ve görsel efektte soyut anlam dahi kaybedilir. Bu yok ediş, çetenin eylemli propagandist ve bireyci-anarşist yorumunu, soğuk cinayetler işleyen itici bir şiddet güruhuna dönüştürmüştür. Baroncelli'ye (1968) göre Fourastié, çeteyi sevimli ışıklar altında gösterir; fakat filmin devamlılığı ve hikâye, alaycı bir gerçeklikle karışmıştır. Devamla film öyküsünde Çete'nin trajik istismarı; illegal baş kaldır ve bazen anlamsızca işlenen seri cinayetlerle doldurulmuştur. İdealist metot yerine kör saldırganlık ve sapkınlık böylece teşhir edici çıplak gerçeklik olarak sunulur. Travers'in (2015) analizine göre de film, gayeye adanmış devrimcileri değil; bilakis istisnai bir savaşı yürütmeye ant içmiş, soğukkanlı katilleri karşımıza çıkarmaktadır.

Philippe Fourastié, sömürü ve tepki ekseninde anarko-sendikalist biçimsel giriş sahneleri kullansa da illegal çağrışımlı misyonu, anarşist yüklemi çoğu yerde edilgen hale dönüştürerek film temasını çerçeveler. Çetenin Stirner yönelimli bireyci anarşizmi ve illegal karmaşanın isterikliyi, sekanslar arasında açılarak ve kapanarak devam eder; fakat bu gösterimde psikolojik bir irdelemeden bahsedilemez. Yine de eylemlerin "kanlı" sahnelerini aralayan film, anarşist yönelimli çetenin durumu üzerinden yine anarşist eylemliliği dengede tutarak, seyirciye sorgulatma isteğindedir. Dolayısıyla 1968'in toplumsal yakıcılığında Fourastié'nin suç-eylemlilik metodolojisi ve ideolojik söylem bağlamını kimi sert biçimde görsel anlatıya aktarması, o günü koşullarında retrospektif çağrışımın güncel ve sinemasal bir yorumudur.

"Libertarias" (1996)

Özgürleşme, kadının en hakiki anlamıyla insan olmasını mümkün kılmalıdır. Özgürleşmeyle kadının içinde şiddetle arzuladığı iddia ve eylem, ifadesini bulacaktır; bütün yapay sınırlar yıkılacak, özgürlüğe giden yol asırların köleliği ve teslimiyetinden arınacaktır (Goldman, 2006: 78).

"Libertarias" (1996); avangard yapımları ile tanınan İspanyol yönetmen Vicenta Aranda'nın yönettiği tarihi dram filmidir. Anarko-feminist ve liberter temada işlenen bu film "Viva Maria!" (1965), "Berlin'den Yolculuklar" (1971) ve "Determinations" (1988) gibi birkaç sayılı yapıma dahil edilebilir..

İspanya İç Savaşı'nda genç rahibe María'nın "Ariadna Gil" FAI militanlarının işgal ettiği manastırdan kaçıp bir geneleve sığınması ile başlayan hikâye; fahişeleri cinsel kölelikten kurtarmak isteyen "ki feminist paradigmanda 'kadınlar cinsiyetleri nedeniyle dezavantajlı durumdadır (...)" (Heywood, 2013:

235) ve liberter devrime gönüllü katılım “is for voluntary participation” çağrısında bulunan anarko-feminist militanları konu edinir.

“Libertarias” (1996); kısmen “Toprak ve Özgürlük” (1995) ile ana ilgide “intrinsic interest” ve eş süremde benzeşir. İspanya İç Savaşı’nda kadın milislerin karmaşık duygularına, ideolojik inanmışlıklarına ve savaşın kimi çelişkilerine kapı aralar. Bu çelişki; Özgür Kadınlar Grubu “Mujeres Libres” milisi, FAI saflarında mücadeleye atılmış film karakterleri; Mariona, Concha veya Pilar Sanchez’in temsilinde dramatize edilmiştir. Dramatik anlatının vurguladığı çelişki, liberter savaş ile istenen salt, seçeneksiz özgürlük ve eşitlik idealini baskılayan erkek-egemen anlayışın ayrımcı ve nesneleştirici kadın bakışıdır.

Saragossa’ya (evine) dönmek için anarko-feminist militanların yardımını alan rahibe María, Pilar’ı ve liberter mücadeleyi tanımakla dönüşüm ayinine “rite of passage” girer; fakat bu dönüşüm umarsız ve tutkun bir anarşist ifade sayılmaz. María, inancındaki özün değil; ama bu inancın çarpık bir düzende sığlaşmış ve çarpıtılmış halini sorgulamaya yardım eden Pilar’ı, Saragossa’ya evine dönme şansı olduğu halde bırakmaz. Pilar söylem ve filmsel proplarıyla güçlü; silahı bir anarşisttir. Alt metinlerin vurgusu, halkın parçası kabul edilen genç rahibe María ve fahişe Charo gibi kadınların devrimden pay alabileceklerini ve onlara kucak açan militan kadınlar imajı ile desteklenmiştir. Evet, şiddet vardır; fakat haklı bir mücadele de... Esas sorun, ruhban kastın (kilise) ve halkı sömüren egemen birlikteliğinin ortadan kaldırılmasıdır. Filmin açılışında haç totemin yere devrildiği ve devrimci sloganların duyulduğu sahne, kameraya bilgece bir açı “omniscient point of view” vererek anlatıyı pekiştirmek ister: insan doğasının “iyimser” kabulü ve doğuştan ahlaksızlık veya “ilk günah” dogmasını (Black, 2005-2006) ret, Hristiyan teolojiye açık itirazdır.

Sorunsal tema, filmsel anlatıda egemen sömürünün yıkılma mücadelesi ile sınırlanmaz. Erkek egemen dil her yerdedir; hatta bu dil, liberter mücadelenin saflarına da sızmıştır; çünkü Durruti, kadın milislerin cephe gerisine çekilmelerini istemekte ve Pilar’ın mensup olduğu Mujeres Libres yönetimi dahi farklı düşünmemektedir. Esasen cephe önünde veya cephe gerisinde toplumsal yapının inşa ettiği cinsiyet farklı yaklaşımın değişimine dair emareler devrim sürecinde dahi cılızdır. Kadınlardan talep edilen, daha doğrusu zorlanan istek, bildik ananevi ve sosyal rollere, görevlere geri dönmeleridir ki buna karşın Pilar karakteri; anarşist teoriyi, feminizm ilkelerinde savunan en atak figür olsa da kurallar, gelenekler ve beklentilerin değişmediği anlaşılmaktadır. Bu halde Pilar ve arkadaşları; özgürlüğü, yaşama dair seçeneklerin ve tercihlerin en az erkekler kadar hak edildiği bir savaşım ve düzen kurma ideali olarak kabul ettikleri için teslimiyeti kabul etmez ve cephede kalırlar.

Anarşi adına savaş, anarko-feministlerin indinde “ataerkil biçimlere karşı kendiliğinden, doğrudan tepki” (Porton, 2021) ve ideal düzenin en yüksek ifadesi bilinse de kuralların ve sınırların yoldaş erkekler tarafından geleneksel tayin ediciliği, savaş şartlarında bile bilinçaltının dehlizlerinde dolaşımındadır. Aynı diegesis Ken Loach’ın filmi “Land and Freedom”da (1995) kurumsal daha doğrusu militarize edilmiş liberter mücadelenin eril-otoriter yönünde ortaya çıkar: Maite “Íciar Bollaín” ve Blanca “Rosana Pastor”; Pilar ve arkadaşlarından farklı bir kader yaşamaz. Kendiliğinden ve doğrudan eylemin anarşist doğası en ideal noktada Blanca ve daha güçlü vurgu ile Pilar’ın öne alındığı sekanslardır.

Sonuç ve öneriler

Ütopik-primitif topluma dönüş hevesi ile anarşizmin özgürlükçü doğasını ister faşist ister sosyalist olsun devlet karşıtlığı ve modern kapitalizme yönelik yılmaz eleştirel söylem ile beraber okumak gerekir. Dolayısıyla diğer ideolojiler gibi anarşizmi de sosyal-politik yönelimde ve toplumsal hareketlerde, siyasal olaylarda etkin görmemek eksik bakış açısıdır. Temel bir sav olarak çoğu toplumsal olayların film üretimine farklı seviyelerde dâhil olduğuna dair ideolojik görüş (Osterweil, 2021) temel alındığında: bir filmin istihsal keyfiliği ve filmlerin politik göndermeler taşıdığı tezini savuşturmak veya reddetmek mümkün değildir. Bu meseleye yaklaşımda “radikal/anarşist” anlatının ilk derece ve iki yönlü ifadesi şu olabilir ki: film politliğini bir düzlemde ele geçirecek makul-egemen ifadenin yıkımı (anarşi) için geleneksel-tür bağlam çerçevelemesini hem kullanmak hem dağıtmak; yahut yeniden egemen anlatının duvarlarını inşa etmemek hedeflenir.

Egemen (ideolojik, toplumsal, politik, ekonomik, kültürel ve dini) anlatıların anarşist sanat anlayışı ile yıkımı, sinema endüstrisinin üretim bağlamı dâhilinde sonuç alıcı, kolay bir girişim değildir. Başka ifadeyle böyle bir yapısal “yok ediş” niyeti hâsıl olsa da anarşinin istediği sonuca ulaşmada ana akım sinema, egemen yapının elinde hali hazır endüstriyel bir işleyim olduğu paradoksu ortada durur (Jun, 2016: 37). Bu yapının ideolojik ve fonksiyonel işlerliğinin farkında olan anarşistler için Jesse Cohn’a göre kendi arzu yansımalarını tecimsel kültürün aynasında görmek nahoş bir durumdur (Akt. Jun, 2016: 35). O halde dört başı mamur anarşist sinemadan bahsedebilmenin yegane yolu, alternatif işleyim ağının tesisidir. Açıktır ki henüz anarşist sinema ve film üretiminden bahsedecek yapı, alternatif güç ve üretim söz konusu değildir.

Sinemada anarşist temanın aktivist, feminist ve sendikal “sydicat” yönelimler taşıyan üretim örnekleri olgudur. Toplumsal olayların politik irdelenişi yahut anlatının dramatik ve belgeselci yönüne politik/anarşist filmdeki öncü “avant-garde” yaklaşım, Nelmes’e göre hem kurmaca hem de belgesel sinemada gerçekçiliğin geleneksel kullanımına alternatif bir biçim kazandırmıştır (Akt. Timisi, 2011: 180). Örneğin ABD’deki “komünist avı” ile kara listeye alınmış bir yönetmen olan Herbert J. Biberman’ın grevci sendikalist temada kültürel feminist işaretlerle dolu filmi “Toprağın Tuzu” (1954) bu biçimin tipik örneğini teşkil eder. Dolayısıyla “radikal” ya da radikalleşen anlatı, ideolojik sisteme göre asimetrik ve “radikal” film anlayışının gösterilenidir.

Anarşist kültürel mücadele, bir seviye egemen kültürün ve ana-akım sinemanın çatlaklarından dışa doğru; fakat topluma dönük sanat ve film yapma iddiasının tartışmalı yönünü de içerir. Bu iddia, elbette paradoksal olgularla beraber ve alternatif yönelimler dâhil, radikal-anarşist sinemanın egemen üretim ve pazarlama ağı içinde yerinin ve geleneksel bir hedefinin bulunmadığı (Newton, 2016) anlamı taşımamaktadır. Örneğin Yüksel Aksu’nun yönettiği film “Entel Köy Efe Köye Karşı” (2011) yeşil “ekolojik” anarşizmi otoriteyle rızalaştıran ve piyasa mekanizmasına bir sunum halinde eklemleyen yönünü dışarıda bırakmadan seyirciye sunmaktadır. Bu çelişkili sunum ile piyasa bir taraftan eleştirilir; fakat desteği istenen bürokratik kurumlar da ters yüz halde olumlanır seviyeye çekilir.

Anarşist sinema; mücadele, üretim, sanat yetkinliği ve film dilinin/söyleminin beliriminde var olduğu coğrafyanın toplumsal, politik koşullarına her ideoloji-politik de olduğu gibi az ya da çok bağlıdır. Bu hakta sinemasal zaviyede farklı, özel ve derin, genel saptamalara, çözümlemelere ihtiyaç vardır; örneğin toplumsal politikliğin ve söylem inşasının anarşist sinema üzerinde kuşku götürmez etkisi “a priori”dir (Jun, 2016: 20). Bu öncüller, filmografide kimi anarşist anahtar kavramlarla tematik ilişki kurar ve anlatılarda iz sürülmesini talep eder. Bunlar sırasıyla: 1) Asimetrik bakış ve genel radikal anlatı içerme. 2) Doğal farklılık ile karşı kültür farkındalığını gösteren haline getirmek. 3) Baskıcı, ceberut ve varoluş bütünlüğüne zarar veren sistemlerin teşhir edilmesi. 4) Devleti, egemen yapıları eleştirme, sorgulama ve başkaldırı kültürünü öne itme. 5) Sol-politik aksiyon, sınıfsallık ve ilk nedensiz özgürlük çağrısı. 6) Belgeselci anlatım, punk kültür, tree-hugger film örnekleri. 7) Alt-kültür farkındalığı, ırki eşitlik ve cinsel nötr’lük iletisini vermek. 8) Kapitalizm hicvi, gelenek eleştirisi ve bunlarla mücadele metodu.

Yukarıdaki maddelerden hariç, Osterweil’in (2021) “o halde anarşist film nedir?” sorusuna verdiği cevaba göre: her şeyin değiştirilebildiği, otoriteye meydan okuyan ve hatta egemeni alaşağı edebilecek pek çok yol olduğunu işaret eden ve hareketi/devrimi süreç halinde gösteren herhangi bir film, “anarşist” nitelemeye tâbidir. O halde anarşist film; anarşist dünya görüşünün toplumsal, sosyal-yapısal, kültürel ve ideolojik istençlerini pasif yahut aktif eylem yönelimli ifade edebilen sinematografik anlatıya odaklanan bir sinema anlayışını öncelikle ifade etme eğilimindedir. Sinemada anarşist film örneklerinin tür kaygısı yoktur ve üretim işleyişinin egemen araçsallığı da verilecek ileti öneminde kurulacak iletişimden sonra, tali öneme sahiptir.

Kaynakça

- Arvich, P. (1992). *Rus devriminde anarşistler* (Celal Kanat, Çev.). Metis Yayınları.
Bakunin, M. (1998). *Devlet ve anarşi* (Murat Uyurkulak, Çev.). Öteki Yayınevi.
Barclay, H. (2010). *Efendisiz halklar bir anarşi antropolojisi*. (Zarife Biliz, Çev.). Versus Yayınları.

- Baroncelli, J. D. (1968). "LA BANDE A BONNOT". 17 Ağustos 2023 tarihinde https://www.lemonde.fr/archives/article/1968/11/04/la-bande-a-bonnot_2487141_1819218.html adresinden erişildi.
- Black, B. (2005-2006). Anarchy 101. *Anarchy: A journal of desire armed*, 60(23 (2)), 65-68. 27 Temmuz 2023 tarihinde <https://theanarchistlibrary.org/library/bob-black-anarchy-101> adresinden erişildi.
- Bookchin, M. (2020). *Anarşizm, marksizm ve solun geleceği* (Gökhan Demir, Çev.). Sümer Yayıncılık.
- Britannica (t.y.). *Anarchism as a movement 1870-1940*. 29 Ağustos 2023 tarihinde <https://www.britannica.com/topic/anarchism/Anarchism-as-a-movement-1870-1940> adresinden erişildi.
- Chomsky, N. (2013). *Anarşizm üzerine* (Tamer Tosun, Çev.). Agora Kitaplığı.
- Confederación Nacional del Trabajo. (t.y.). 16 Ağustos 2023 tarihinde http://archivo.cnt.es/Documentos/cineyanarquismo/listado_pelis_filmo.htm adresinden erişildi.
- Crowder, G. (2007). *Klasik anarşizm: Goihvin, Proudhon, Bakunin ve Kropotkin'in politik düşüncesi*. (2. Bs.). (S. Altıparmak, Çev.). Öteki Yayınevi.
- Goldman, E. (2006). *Dans edemeyeceksem bu benim devrimim değildir* (Necmi Bayram, Çev.). Agora Kitaplığı.
- Gönül, T. (2008). *Anarşizm nedir?* (4. Bs.). Kaos Yayınları.
- Heywood, A. (2013). *Siyasi ideolojiler*. (5. Bs.). (Levent Köker, Çev.). Liberte Yayın Grubu.
- İri, M. (2011). Erken Dönem Sinema Kuramcıları - Münsterberg, Pudovkin, Eisenstein, Arnheim. M. İri (Ed.), *Sinema araştırmaları: Kuramlar, kavramlar, yaklaşımlar* (2. Bs.) içinde (ss. 1-6) Derin Yayınları.
- Jun, N. (2016). *Foucault & Deleuze ekseninde anarşist bir film teorisi*. (Deniz Kurt, Çev.). Altıkkırbeş Yayınları.
- Junya (2019). *Bandits en automobile - silent, english subtitles*. 02 Ağustos 2023 tarihinde <https://archive.org/details/1912banditsenautomobile> adresinden erişildi.
- Kropotkin, P. (2005). *Anarşi felsefesi – ideali* (Işık Ergüden, Çev.). Kaos Yayınları.
- Kropotkin, P. (2009). *The commune of Paris*. 21 Ağustos 2023 tarihinde <https://theanarchistlibrary.org/library/petr-kropotkin-the-commune-of-paris> adresinden erişildi.
- Leeson, P. T. (2014). *Engelsiz anarşi* (Semih Gözen Esmer, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Mannoni, L. (1996). *La commune*. 24 Ağustos 2023 tarihinde <https://www.cinematheque.fr/henri/film/103075-la-commune-armand-guerra-1914/> adresinden erişildi.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü* (Osman Akınhay, Derya Kömürçü, Çev.). Bilim ve Sanat Yayınları.
- Marshall, P. (2019). *Anarşizmin tarihi* (Yavuz Alogan, Çev.). İmge Kitabevi.
- Mell, E. B. (2007). *The truth about the bonnot gang*. 25 Ağustos 2023 tarihinde <https://libcom.org/article/truth-about-bonnot-gang-ezra-brett-mell> adresinden erişildi.
- Miller, D., Coleman, J., Connolly, W. ve Ryan A. (1994). *Blackwell'in siyasi düşünce ansiklopedisi 1 (A-J)*. (Bülent Peker, Nevzat Kıraç, Çev.). Ümit Yayıncılık.
- Newton, J. (2016). *The anarchist cinema*. 24 Ağustos 2023 tarihinde <https://kar.kent.ac.uk/54753/1/239Final%20Submission%20PDF.pdf> adresinden erişildi.
- Newton, J. E. (2020). *Ruminations on 'anarchist' and 'political' cinema*. 20 Ağustos 2023 tarihinde <https://jamesedwardnewton.com/tag/an-anarchist-cinema/> adresinden erişildi.
- Osterweil, V. (2021). *Anarchism on film*. 01 Ağustos 2023 tarihinde <https://www.screenslate.com/articles/anarchism-film> adresinden erişildi.
- Porton, R. (2015). *Sinema ve anarşizm* (Osman Akınhay, Çev.). Agora Kitaplığı.
- Porton, R. (2021). *Against the rules: anarchist cinema then and now*. 15 Ağustos 2023 tarihinde <https://www.bfi.org.uk/sight-and-sound/features/anarchist-cinema-history> adresinden erişildi.
- Proudhon, P. J. (2017). *Mülkiyet nedir?* (Devrim Çetinkasap, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Roe, M. (2017). *Anarchic cinema: An introduction to embracing the inner chaos of movies* 14. Ağustos 2023 tarihinde https://www.filminquiry.com/anarchic-cinema-introduction/#google_vignette adresinden erişildi.

- Timisi, N. (2011). Sinemaya Feminist Müdahale: Laura Mulveyde Psikanalitik Seyirciden Teknolojik Seyirciye. M. İri (Ed.), *Sinema araştırmaları: Kuramlar, kavramlar, yaklaşımlar* (2. Bs.) içinde (ss. 157-182). Derin Yayınları.
- Travers, J. (2015). *Film review*. 04 Ağustos 2023 tarihinde <http://www.frenchfilms.org/review/la-bande-a-bonnot-1969.html> adresinden erişildi.
- Wehling, J. (2019). *Meksika devrimi'nde anarşist etkiler* (Gün Zileli, Çev.). Kaos Çocuk Parkı Yayınları.
- Woodcock, G. (1996). *Anarşizm* (Alev Türker, Çev.). Kaos Yayınları.

Etik kurul onayı

Yazarlar olarak ilgili çalışmanın etik kurul onayı gerektirmeyen çalışmalar kapsamında olduğunu beyan ediyoruz.

Araştırmacıların katkı oranı beyanı

İlgili çalışmaya yazarlar eşit oranda katkı sağlamışlardır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.